

Ördögszekérsors

Börcsök Erzsébet: A végtelen fal

1. A bevehetetlen föld absztraktuma

Szenteleky Kornél, a vajdasági magyar közösség irodalmi mikrokozmoszának megteremtője „a kulturális és regionális identitás emblematisztikus élőképét a kultúrák közvetítés szellemében, a tudományos ismeretközlés és a nyelvi igény szint emelése érdekében igyekezett megrajzolni”¹, ezért olyan „etnokulturális és etnografikus diorámát”² képzelt el, amelyben a „kisebbségi önismeret a kultúrák találkozásában, a kultúrák egymásba játszásának területein építkezik, az eltérések és megegyezések felismerésével, a szellemi és a kritikai autonómiák ápolásával, megóvásával”.³ Európéer kifinomultsággal érzett rá a kompozit kultúrák atavikus kultúrákkal szembeni elsőbbségére, s „az összetett, sokrétű és szerteágazó kultúra követése, támogatása felé hajlott inkább, a felé a kultúraforma felé, amely szerencsésen előremozdítja a többgyökerűséget, és megélhetővé teszi a kompozit identitást, ráadásul a szülőföldet sokkal többnek tekinti, nemesebbnek értékeli a kivételezettség gyakorlásának és a kiváltságok fenntartásának terepénél”.⁴ Kisebbségi pacifistaként a nacionalizmus, azaz a „genius epidemicus”, valamint a gazdasági represszió elleni közép-európai összefogás fontosságára hívta fel a figyelmet, és ennek jegyében adta közre az öt állam egyesülését hirdető, dunai kultúrtervről

¹ Virág Zoltán: A köztes terek tanulságos emlékezete (Szenteleky Kornél pályájáról). In uő: *A szomszédság kapui*. zEtna–Basiliscus, Zenta, 2010. 12.

² Uo. 14.

³ Bányai János: Fordítás, összevetés – Adat a kisebbségi kultúra létmódjának leírásához. In uő: *Kisebbségi magyaróra*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1996. 48.

⁴ Virág Zoltán: A köztes terek tanulságos emlékezete (Szenteleky Kornél pályájáról). In uő: *A szomszédság kapui*. zEtna–Basiliscus, Zenta, 2010. 15.

szóló kiáltványát.⁵ Noha elképzelései meglehetősen utópisztikusnak bizonyultak, éppen konföderációs elvei segítették abban, hogy 1933-ban a transzszilvanizmus mintájára megalkossa a helyi színek elméletének végső formáját.⁶ Kiindulópontjául Hippolyte Taine miliőelméletét választotta. A pozitivista filozófus *Az angol irodalom története* című kötetének előszavában⁷ az emberi történelem gépezetének mozgatórugói közé három alapvető erőt sorolt: a fajt, a környezetet és a pillanatot.

A környezet kiemelkedő szerepének és az írástudók felelőségének Julien Benda-i hangsúlyozásával jutott el Szenteleky a *Levél D. J. barátomhoz a „vajdasági irodalom”-ról* „ne legyen vajdasági irodalom”⁸ felkiáltásától az *Ákácok alatt* antológia bevezetőjéig: „Nem az a fontos, hogy a történet Bácskában vagy Bánátban játszódjék le, hogy a környezet színei megfeleljenek az idevaló táj színeinek. A szellem a fontos. A szellem, amit az író a színeken túl megérez, s amivel az író némi közösséget érez... A lényeg az, hogy igazi életet, igazi máz adjon az író. Az, aki egy bácskai faluban ábrándos, rokokós andalúziai történeteket ír, az ügyes írásművésszé nőheti ki magát, de nem lehet igazi mai író. Az igazi írónak élnie kell a mában. Bele kell kapaszkodnia az idő, a talaj, a tények, a társadalmi adottságok pozitívumába... Írástudók vagyunk, a holnap elhivatott építői. S akkor nem szabad megtagadni a földet, az időt, amelyben építeni kötelességünk.”⁹

Szenteleky ráérezett a határőrvidék, az egykori Osztrák–Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország déli vidékeinek spiritualizáltságára, a tágabb régióra jelenleg is jellemző periféria-tudat parciális vallási, nemzeti, politikai vetületeire, illetve a térség nyugati civilizációval szembeni marginalizáltságára, az itteni mikro- és makroközösségek imaginárius societas-mivoltára¹⁰, s a szellemi határátlépésekben, az etnikumközi dialógusban jelölte ki tájékozódási pontjait. Ily módon a „lokális történelem horderejének felismerése, a vidék mostohaságának egyértelmű bizonyosságai, a krónikás alapú narrativitás rengeteg üledéke, a tájnyelvi alakzatok

⁵ L. Szenteleky Kornél: Egy dunai kultur-terv. In: *Kalangya*, 1932/2. 65–68.

⁶ Vö. Bori Imre: *Szenteleky Kornél*. Forum, Újvidék, 1994.

⁷ Hippolyte Taine: *Az angol irodalom története – Előszó*. In: *Bevezetés az irodalomelméletbe* (szerk. Dobos István). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1995. 113–130.

⁸ Szenteleky Kornél: *Levél D. J. barátomhoz a „vajdasági irodalom”-ról*. In uő: *Ugartörés*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1963. 54.

⁹ Szenteleky Kornél: *Ákácok alatt*. In: *Ákácok alatt – Délszlávországi magyar írók novellái* (szerk. Szenteleky Kornél). Jugoszláviai Magyar Könyvtár, Szubotica, 1933. 5–12.

¹⁰ Thomka Beáta: *A határőrvidék spiritualizáltsága – Előszó helyett*. In uő: *Déli témák*. zEtna, Zenta, 2009. 7–13.

kavalkádja és az önéletrajzi parádé [...] életre hívta a többszörös kötődés mimikrijét”.¹¹

A couleur locale kiteljesedését a párbeszédképességben és a másság kölcsönös méltányolásában tartotta megvalósíthatónak, amely képes „elfogadni az identitások kommunikációjának kockázatát, kiszámíthatatlan fejleményeit, és kitartani a különbözőségben”.¹² Szenteleky Kornél nagyra értékelte Börcsök Erzsébet ilyen jellegű, a helyi színeket kivetítő munkásságát. Különösen *A végtelen fal* című regényének megjelentetését szorgalmazta, maga vállalta szerkesztését, azaz „csiszoló, javítgató” munkát végzett a kézíraton, sőt a regény címe is tőle származik. Egyik levelében még megjelenése előtt kifejtette, hogy „ez lesz az első könyv, amely igazi vajdasági, igazi mai témát fog adni, s ezenfelül irodalmi értéke is lesz”.¹³ Egy másik levélben így sóhajt fel: „Bárcsak több ilyen igazi vajdasági regényünk lenne.”¹⁴ Az 1933-ban megjelent szöveg (Börcsök Erzsébet: *A végtelen fal*. Jugoszláviai Magyar Könyvtár, Szubotica, 1933) a Szenteleky által hirdetett helyi színek iskolapéldájának tekinthető, hiszen már az első fejezetében, a bécsi Angeli-féle leánynevelő intézetben játszódó részben találhatunk vajdasági tájmegjelenítést. Az egyik újonnan érkezett stájer növendék megkérdezi Kalán Margittól, honnan származik, merre van az a Na-gi-Ki-kin-da és Na-gi-Bec-ke-rek. A lány válaszul a bánáti vidék dicséretébe kezd: „...szép az! Fent az ég és lent a föld egy növény-óceán. Alulról haragos zöld, fent a tetején mikor kihányta zabját, lenfehér. Azután jönnek a rétek. Sok, sok. Órák hosszat kocsikázhatsz rajtuk, míg átvergődsz. Máshol sekélyes tócsáktól tarkállik. Nagy kerek foltokat látsz. Rét. Liba. Viz. Akkora liba falkákat látsz, mint nálatok fű terem. Erdő? A Duna körül kevés homokkő új ültetések. De ősi fák? Mese beszéd. Újjonan feltört föld a mienk. A fákat úgy becézzük, mint a kincset” (9). Noha a „golya” a nagyvárosok felől érdeklődött, Margit a természeti környezet részletezésével azt üzentte: a bánátság lényege, az esprit locale csak a vége-láthatatlan mezőség, a meghódíthatatlan, betöretlen, zsíros földterületek látványának leírásával ragadható meg. Hazatérésekor, Boldur felé kocsikázva ugyanilyen felindulással veszi szemügyre a tájat: „Szántások, betakarított

¹¹ Virág Zoltán: A köztes terek tanulságos emlékezete (Szenteleky Kornél pályájáról). In uő: *A szomszédság kapui*. zEtna–Basiliscus, Zenta, 2010. 8.

¹² Losoncz Alpár: Szempontok a nemzeti kisebbség értelmezésének vázlatához. In uő: *Európa-dimenziók*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002. 276.

¹³ Szenteleky Kornél: Kende Ferencnek, Szabadka. In: *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933* (szerk. Bisztray Gyula–Csuka Zoltán). Szenteleky Társaság, Zombor–Budapest, 1943. 323.

¹⁴ Uo. 332.

rétibarázdák suhantak el mellettük, melyek munkáról, szorgalomról beszéltek. Mocsaras, bozótos terméketlen vidék, melyen oly kevés ember élt, s évszázadokon keresztül ujakat kellett telepíteni, hogy az egészségtelen levegőtől, a járványoktól pusztuló népet pótolják.

Margit szépnek látta ezt a tájat. [...] Gyülelész helye volt ez a föld mindenféle fajnak, akik jöttek, maradtak vagy kihaltak. Városokat, falvakat építettek, hogy aztán újra megsemmisüljenek. [...] Megszokta, hogy különböző nyelveken, különböző hangszereken örüljenek, vagy búsuljanak az emberek az életnek. Mindegyik nyelv tetszett neki, hiszen kisgyerekkorától ismerte, beszélte őket. Ez volt az ő hazája! Ide jött vissza!” (41–42).

A Mária Terézia intézkedései nyomán újraterelített térség az emberek szelídítési próbálkozásainak ellenére megőrizte vad és megzabolázhatatlan jellegét, s a regény folytatásában Börcsök Erzsébet éppen ezt a kemény, leigázhatatlan természetet ülteti át Bánát lakosainak karakterformálásába. Nem véletlen, hogy a főszereplő visszavágyódik ide az osztrák fővárosból: a bánáti mentalitás, az ősi ösztönöktől és az igazságérettől fűtött konok kitartás az ő pszichológiai profiljának is a része. Vakmerőségét – noha a regényben mindvégig édesanyjához hasonlítja magát – apjától örökölte: „Margitnak apja volt ez a mogorva, óriás termetű, elhanyagolt külsejű öreg földesúr, akit rettegve szerettek az emberei, akiről a kaszinó-urak bogaras történeteket meséltek és akit jólelkű, sőt okos bolondnak tartottak a parasztok. Kalán György nem ismert törvényt, a pusztán ő maga ítélkezett. Ostorral kergette ki a léhűtő kéregetőket, de a tizenkettedik faluban is tudták, hogy az inségesekre hagyott lányokpusztai csépeletlen minden szükölködő kapott annyit, amennyire csak szüksége volt” (53–54). Amikor aztán a gazda gondolkodás nélkül lelövi a tanyájára betérő, a trianoni országhatár-módosítás után elszaporodó fosztogatókat, megindul ellene a hadjárat a vagyonára ácsingózó hivatalos szervek részéről. Lányának és öccsének végül sikerül kimenekítenie a vizsgálati fogságból, Margit azonban levonja a tanulságot az üldöztetésből: „Bánát!

Ördögszekérsors. Napfényben, szélcsendben barátságban élnek. De, ha bolygat a szél... és a lelkekbe lopja a bizalmatlanság ördögszekerét.

Hét nemzet földjén vagyunk, hol hétféle nyelven, hétféle ruhában őrzi a nép nemzeti sajtáságait. Mint az ördögszekérek is megmaradnak, egyik hófehér virágnak, másik ametisztkének, harmadik fűzés szirmúnak, avagy bokrétásnak. Szélcsendben, napfényben egy szív egy lélek az mind, kiket az együttélés, az egyformán »hazai« rét füz-fon testvériesen eggyé. De jön a hűvös légáramlat, hogy meginogjon egymásban a hit és rokonok, barátok, testvérek, szerelmesek lesújtottan kerüljenek szembe.

Bolygat a szél, tépi a köveket, szaggatja a kötélékeket. Bolygat a szél, felkavarja a lelkeket, hogy barát ne tudjon többé hinni a barátban, testvér a testvérben és a szerelmes ellenséget találjon szerelmesében. Bolygat a szél és sokszor oly messzire sodor, hogy egyesek teljesen egyedül maradnak, hit nélkül, senkiben sem bízva, ördögszekérként kószálva a bánáti pusztaságban” (121).

A gyökerét elhagyó, gömb alakú kóró céltalan görgéséhez való hasonlítás visszatérő metafora a szövegben. Amikor Margit Dimoviccsal, a képviselőjelölttel találkozik, az szintén ezzel példálózik neki: „Ördögszekerek vagyunk a sors kezében, aki folyton dobálja közénk a haragmagvakat. [...] Akár egyik, akár másik, akár a hetedik nemzetség lenne uralmon, kipattanna az egyenletlenség. Mert egyik a másíkról hiszi az elfogultságot, a gyanakvás növeli meg az ellentéteket. Ez az örökös bizalmatlanság viszi, hajtja, bujtogatja egymás ellen a népeket... míg el nem csitul a szél, míg rá nem eszmélünk, hogy egymáshoz kötöttek vagyunk mi mindannyian. Elcsitul a szél, megnyugszik az ember, hogy másik két emberben újra felborzolódjon, hogy megzavarja lelküket, megzavarja az életüket... S így vergődünk, hullámsunk az érzésekben, mint összekötözöttek, kiknek mosolyogva vagy acsarkodva, barátságban vagy gyűlölségben, de egymás mellett és egymásért kell élniök. Ez a sorsunk! Ez az átkunk. Bánátiak vagyunk!” (130–131).

Az ördögszekérsors mint a bánátság átka a regényben geopolitikai képzetként, lokalitásból fakadó predesztinációként interpretálható, hiszen csillapíthatatlan nyugtalanságot, harci indulatot, veszekedési muníciót biztosít az ott élő sokféle népcsoportnak: „Már itt sincs nyugalom? Ördögi kéz járhatott a pusztán. Kivagdosta az ördögszekértöveket s felkavarta a kórók, tarackok életét. E vad szél téphette ki őket, mely orkánként száguldott végig a pusztán. Felszaggatta az ördögszekereket és elindította eszeveszett útjukon” (140). A történelem fergetege tövestül rángatta ki megszokott életterükből a nemzetiségeket, és sodorta őket egymás felé. Ennek az állapotnak a megörökítése lehetett Börcsök Erzsébet célja az „esprit Bánát” regényének, *A végtelen falnak* a megírásakor, s ezzel a gesztussal az assmanni értelemben vett konnektív struktúra létrehozásában is szerepet vállalt. „Minden kultúra kialakít valami olyasmit, amit az adott kultúra konnektív struktúrájának nevezhetünk. Összefűző és elkötelező hatását ez két síkon – a társadalmi és az idődimenzióban – fejt ki. Az embert azáltal fűzi embertársaihoz, hogy »szimbolikus érzelmvilág« gyanánt közös tapasztalati, várakozási és cselekvési teret alakít ki, amely maga elkötelező kötőereje révén bizalmat szerez és eligazítást nyújt. [...] A kultúra konnektív struktúrája egyúttal a tegnapot is hozzákapcsolja a

mához, mégpedig olyanformán, hogy meghatározó élményeket és emlékeket formál és őriz meg, a tovahaladó jelen horizontján egy másik idő képeit és történeteit is magába zárja, így kelt reményeket és alapít emlékeket. [...] Ami az egyes individuumokat »mi«-vé kovácsolja, nem más, mint a közös tudás és önelképzelés konnektív struktúrája, amely egyfelől közös szabályokra és értékekre, másfelől a közösen lakott múlt emlékeire támaszkodik.¹⁵ A vajdasági magyar kultúra konnektív struktúrájának megalapozására tett kísérletként értelmezhető tehát Börcsök Erzsébet elsőként megjelent regénye: a terület Trianon utáni hatalomváltásának tapasztalata mint az itteni magyarok veszteségélménye és az együtt élni kényszerülő etnikumok közti állandó feszültség létrehozta a közös tér emlékezetét. A terra inexpugnabilis, a bevehetetlen föld absztraktuma, azaz a minden nemzetiség számára meghódíthatatlan „senkiföldje”-érzet határozza meg ezt a közösségi émoációt.

2. A kettős válaszfal

Utasi Csaba a *Vándor a Nisavánál* novella regénnyé fejlesztett változataként ismertette¹⁶ *A végtelen falat*. Bár a két szöveg szüzséje jelentős különbségeket mutat, egy közös vonásuk mégis van: az identifikációs műveletek hasonlóképpen mennek végbe bennük. Irmának, a Nišava vándorának és Kalán Margitnak, Lányokpuszta úrnőjének az egyéni azonosságtudata „a távolságérezkelés és az idegen-tapasztalat kettősségében alapozódik meg. Az önképek az idegenek általi attribúciókkal való kölcsönhatásban fejlődnek ki, és folyamatosan revidiálódnak”.¹⁷ Andrei Pleșu elgondolására alapozva¹⁸ „az utazás narratívája alapvetően három variáns mentén értelmezhető: az utazás tiszta ösztöne, a látóhatár csábítása, a keresés eszméje, az idegen világ örömteljes élményszerűsége határozza meg az egyik, az egzisztenciális kényszer, az elutasító közelség, az elvágódó beállítódás, az apodémia rögeszméje, a külföld utópiája a másik és az acedia, avagy a látóhatár-nélküliség, az elutasított közelség, a melankólia, a »neurózis lázgörbéje«, az életuntság, a levertség a harmadik változatot”.¹⁹ A *Vándor a*

¹⁵ Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet* – Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004. 16.

¹⁶ Utasi Csaba: Börcsök Erzsébet regényei. In uő: *Vér és sebek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994. 116–124.

¹⁷ Faragó Kornélia: Az út-jellegű értésformák – A térváltás poétikája és a kulturális narráció. In uő: *Kultúrák és narratívák*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2005. 14.

¹⁸ Uo., id.: Andrei Pleșu: Tüllátni a szemhatáron. In uő: *A madarak nyelve*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000. 200–209.

¹⁹ Faragó Kornélia: Az út-jellegű értésformák – A térváltás poétikája és a kulturális narráció. In uő: *Kultúrák és narratívák*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2005. 14.

Nisavánál című novella hősnője ez utóbbi miatt, a levegőváltás jótékony hatásaiban bízva látogat el a szerbiai folyó völgybe, *A végtelen fál* főszereplője Bánátba való visszatérésének oka viszont inkább a honvágy. Az előbbi egy már-már egzotikus életformába nyer bepillantást, s ki is mondja: „Egy másik világba jutottam.”²⁰ A különös szokások, a kávéfőzés, a közös gitározás és az ismeretlen dalok éneklése az otthoniénál sokkal jobb fényben, olykor álomszerű szépségben tüntetik fel a messzi hegyvidéket. Irma tér-érzékelésében megfigyelhető az út-toposz „komparatív komponense”, az utazás, mint egy sajátos térközi-kultúraközi gondolkodás ugyanis az összevető szemlélet felerősítésével megtanít hasonlatokban tájékozódni, kialakítja a kulturális fordítás eljárás módját, amelyben kidomborodik a saját idegenszerűsége is: „Az idegenség, a változatosság kimélyítette tekintetét, hogy mindent magába tudjon fogadni.”²¹ A lány személyes identitása tehát a környezet függvényében alakul, hiszen az identitás kialakításában a „kölcönös tükrözés” elve érvényesül: „a személyes identitás oly mód alakul ki és állandósul, hogy az egyén hozzá képest »szignifikánsan« másokkal és az általuk róla visszaverődő képpel azonosul. Önmagunk megtapasztalása mindig közvetett, csak másoké közvetlen. Arcunkhoz hasonlóan belső önmagunkat sem láthatjuk másként, mint tükörben. [...] A másokkal való érintkezés érintkezés önmagunkkal.”²² Irma a Nišavánál teljesen más arcát pillantja meg ebben a tükörben, mint amit otthon szokott látni: a másféleség vonzása keríti hatalmába, amikor beleszeret Migóba, „belevész a fiú csókjába, felolvad ebben a szerelemben. S, nem marad belőle semmi csak egy nagyon szerelmes asszonylélek.”²³ A többes térbeli gyakorlat, a másság mitológemája azonban nem hat rá olyan erősen, hogy ne ütközzön ki rajta józan, síksági attitűdje, a poros vajdasági világhoz idomult éneje: „Itt minden kiveszne belőle. Vére úgy hullana el az idegen talajban, hogy maga sem ismerne rá. Hogy ne tanithassa az ő gyermekét arra az imádságra, melyet ő az anyjától tanult? Ne azokkal a szavakkal gügyögessen vele, melyek az ő szavai voltak? Ezt nem tudná megtenni. A vér lázadozik, követelőzik és visszahuz az övéihez. Neki menekülni kell, amíg tud, amíg egy csepp ereje van.”²⁴ Az utazás által megtapasztalt másság-élmény azonban hazaérése után is meghatározza az életét, identitása drasztikusan megváltozik, többé

²⁰ Börcsök Erzsébet: *Vándor a Nisavánál*. In uó: *Vándor a Nisavánál*. Petrovgrád, 1936. 8.

²¹ Uo. 7.

²² Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet – Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004. 134.

²³ Börcsök Erzsébet: *Vándor a Nisavánál*. In uó: *Vándor a Nisavánál*. Petrovgrád, 1936. 14.

²⁴ Uo. 14.

nem tudja azonosítani magát hétköznapi szerepeinek egyhangúságával, és folytonos visszavágyódás lesz úrrá rajta: „Évek száguldottak el mellette. Sokszor visszagondolt a hegyekre, az örvénylő Nisavára. Ha ujjai idegen kócos kis fejekre tévedtek, hányszor gondolta, most a magátét dédelgethetné. Talán ő cipelné fel a hegyre s, boldog lenne ott. Hányszor rémlett fel a gondolat ott kellett volna maradnia. Ott igazán szeretett és igazán szerették. Ott boldog lehetett volna...”²⁵

A boldogság keresése hajtja Kalán Margitot is, aki szintén óriási átalakuláson megy keresztül, amikor megérkezik Bécsből: Ausztria, az idegen táj tapasztalata után szülőföldjén is megváltozott erőviszonyokkal kénytelen szembesülni. Az otthonban való idegenség érzését régi bizalmasának, gyermekkori játszópajtásának közelségével, a barátság intim pillanatainak újraélésével igyekszik leküzdeni. A kezdeti gúnyos nevetések, a dacos „ugysem szeretlek”-játék azonban idővel átfordul szerelembe, s a befogadó egy vajdaságivá domesztikált Rómeó és Júlia-történetet ismerhet meg. A szomszéd fiú, Bogdán Emil bőszen építgeti jogi karrierjét, az egyik belgrádi minisztériumban vállal munkát, ezzel pedig lepaktál a Kalánok legnagyobb ellenségeivel, azokkal a tisztségviselőkkel, akik el akarják orozni a család ősi jussát. A magyar–szerb konfliktus felélénkülése kihát a fiatalok viszonyára is: „Hát nem vagyunk mi egyformák?... Nem gondolta volna soha, hogy Emil olyasmit fog érezni, ami az ő lelkétől idegen, hogy lesz olyan öröme, amit ő nem tud vele megosztani. Hát csakugyan van közöttük valamilyen akadály, amely megértésüket, nagy lelki harmóniájukat megzavarja?” (63). Bár Emil szanatóriumba vonulásával szerelmük ismét a régi intenzitással lángol fel, Margit továbbra is egyedül marad: „Most már tudja, hogy Emil sorsa és élete nem fonódhatik össze az övével, ahogy valaha hitte, tudta, hogy a betegség nem múlik el, hogy a válaszfal sohasem omlik össze, mégis egy pillanatra sem gondolt arra, hogy Emilt elhagyja, hogy az életét Emil nélkül rendezze be. Ellenkezőleg, most érzi igazán, hogy nem hagyhatja el többé, ha nem is lehet soha az övé. Az ő helye mellette van, csak így van értelme az életnek... Néha fellobog a remény, máskor elkókad a láng... A fal mindig közöttük lesz, végtelen ez a fal és reménytelen. Ajkuk sohasem fog csókban összeforrni, de azért ő Emilé és Emil az övé” (187). A címadó metafora, a végtelen fal így válik a népeket egymástól elválasztó építményből a beteljesületlen szerelem trópusává.

Fotó: Csernik Előd

